

### 3. JUGOSLOVANSKO POSVETOVANJE O UPORABI RAČUNALNIKA V KNJIŽNICAH

Ljubljana, 9.—11. novembra 1981

*Jože Kokole, Ljubljana*

Po osmih letih je bila Slovenija novembra 1981 ponovno gostiteljica jugoslovanskega posvetovanja o uporabi računalnika v knjižnicah. Prvo takšno srečanje za modernizacijo ogrelih knjižničarskih delavcev, takrat še skromneje imenovano seminar, je bilo namreč februarja 1973 v Mariboru, drugo, po številu referatov in udeležencev pa že zelo močno, marca 1977 v Zagrebu.

3. posvetovanje je v Klubu delegatov v Ljubljani organizirala Narodna in univerzitetna knjižnica pod pokroviteljstvom Jugoslovanske komisije za UNESCO in Zveze društev bibliotekarjev Jugoslavije oziroma njene komisije za avtomatizacijo in mehanizacijo v knjižnicah. Za razliko od prvih dveh je bilo ljubljansko zasnovano bolj kot delovni sestanek in manj kot v knjižničarstvu sicer običajno forumsko srečanje. Zaradi še vedno dokaj neenotne strukture udeležencev glede poznavanja avtomatske obdelave podatkov (AOP) organizator takšnega koncepta ni mogel uveljaviti v celoti. Poleg referentov, ki so sodelovali v razpravah tudi pri drugih referatih, so bili razpravljalci glede na skupno število udeležencev (163) v precejšnji manjšini. Očitno je bilo še precej takih, ki so prišli z namenom, da pač dobijo prvo informacijo o problematiki, da se nekako pasivno učijo, ne pa da vzporedijo svoje znanje z izkušnjami drugih. Zaradi takšne delovne zasnove programa so bila plenarna samo uvodna in sklepna zasedanja, sicer pa je bilo delo organizirano po tematskih sekcijah, ki so se časovno delno prekrivale. Sodelovanje z Jugoslovansko komisijo za UNESCO je obogatilo program s tem, da so se posvetovanja udeležili tudi trije tuji strokovnjaki: madame J. Forestier, vodja kompjuterizirane dokumen-

tacije in knjižnice Oddelka UNESCO za knjižnice, arhive in dokumentacijo v Parizu, mr. J. Eyre z Bibliotekarske visoke šole pri Politehniki Severnega Londona, in dr. P. W. Williams, višji predavatelj na oddelku za računalništvo univerzitetnega inštituta UMIST v Manchesteru.

Namen uvodnega plenarnega dela, ki je pokrila prvi dan posvetovanja, je bil, prvič, da se udeleženci seznani s trenutnim stanjem pri uvajanju AOP v knjižnice v Jugoslaviji in z napredkom, ki je bil dosežen od prejšnjega takšnega srečanja v Zagrebu, in drugič, da se predstavijo in razčistijo splošni in vsem republikam in pokrajinam skupni problemi.

Razvid nad trenutnim stanjem pri uvajanju AOP v knjižnice v Jugoslaviji smo dobili iz poročil predstavnikov republiških oziroma pokrajinskih društev bibliotekarjev. Razbrali smo, da ostaja na tem področju od vseh republik in pokrajin povsem pasivna samo Črna gora. V republikah povezujejo uvajanje avtomatizacije z vzpostavljanjem knjižnično-informacijskih sistemov kot njihov nujni integralni del. Povsod je opaziti napredek od leta 1977, saj je tisto, kar je bilo tedaj morda komajda načrtovano ali samo projekt v oblikovanju, sedaj že stvarnost. Dokaj enoten pristop je opaziti v izbiri gradiv za oblikovanje bibliografskih baz podatkov, npr. tekočih tujih periodičnih publikacij, pomembnih znanstvenih in strokovnih publikacij oziroma nepubliciranih gradiv (poročil o raziskavah, doktorskih disertacij). Enotnosti v načinih in sredstvih za priprave in obdelave podatkov pa očitno tudi medtem nismo uspeli doseči, saj je skoraj vsak razvijal svoj format zapisa in programa za procesiranje. Spodbudna izjema je bilo oblikovanje strojno postavljenih centralnih katalogov tekoče naročenih tujih periodičnih publikacij, ki so bili izdelani (oziroma so tik pred izdelavo) po istih programih v štirih republikah oziroma pokrajinah (v Srbiji, v BiH, v Sloveniji in na Kosovu). Še vedno pa so knjižnice v zaostanku pri oblikovanju interaktivno orientiranih baz podatkov, predvsem avtomatiziranih knjižničnih katalogov z možnostjo on-line iskanja pa tudi vnašanja podatkov. Trenutno je tu najdlje Nacionalna in vseučilišna biblioteka v Zagrebu, kjer že teče eksperimentalni program on-line oblikovanja baze monografskih publikacij, za zdaj še za strokovno omejeno področje literature o samoupravljanju. To je tudi prva faza ambiciozno zastavljenega projekta postopnega uvajanja AOP v nacionalko in sploh v knjižnično-informacijski sistem (KIS) v SR Hrvaški, v katerem bodo integrirane vse funkcije knjižničnega poslovanja. Nacionalna in vseučilišna biblioteka ima za realizacijo takšnega projekta trenutno tudi najboljše in najbolj realne pogoje, saj je

edina knjižnica (in tudi INDOK služba) v Jugoslaviji, ki ima lasten računalnik. Vse druge knjižnice morajo za AOP uporabljati usluge zunanjih računalniških centrov, ki opravljajo zvečine zanjo tudi programiranje in vnašanje podatkov.

V tematski okvir popoldanske plenarne seje o »AOP in povezovanju knjižnic v KIS« je sodil tudi prispevek V. Trinkausa »Knjižničarstvo, dokumentacija — sestavina družbenega sistema informacij«, ki je bil sicer podan že zjutraj ob otvoritvi posvetovanja; v njem je avtor opozoril na vključevanje in vlogo knjižnic, zlasti nacionalne, univerzitetnih in specialnih, v moderni, na AOP zasnovani sistem družbenega informiranja, kakršno predvideva ustrezni novi zakon. Sicer pa v referatih popoldanske plenarne seje ni bila poudarjena samo nujnost, da se oblikuje KIS z intenzivnim uvajanjem AOP (D. Skender: Kompiuterizacija v Nacionalni in vseučilišni biblioteki v Zagrebu in njen pomen v KIS SR Hrvaške), temveč je bilo tudi opozorjeno na vlogo, ki jo ima v njem ustrezno razvita referalna dejavnost po jugoslovanskem konceptu, kakršen je bil potrjen z ustreznim medrepubliškimi sporazumom (M. Jovanović: Možnosti, ki jih daje UNISIST II za razvoj referalne dejavnosti v SFRJ s posebnim ozirom na razvoj referalne dejavnosti v SR Makedoniji). Kako nujno je povezovanje KIS posameznih republik in pokrajin, je predstavila s konkretnim primerom že vzpostavljenega sodelovanja B. Živković (Racionalizacija dela pri oblikovanju kataloga tujih periodičnih publikacij v knjižnicah v SFRJ). A. Nikolić (Nekateri konkretni problemi enotnega sistema znanstvenih informacij v SFRJ pri uvajanju AOP v knjižnice in načini in možnosti reševanja le-teh) pa je kritično opozoril, da vsaj trenutno zaželenega KIS v Jugoslaviji kot celoti še nismo uresničili in da obstaja še velika heterogenost ob tem, da postaja ravno z uvajanjem AOP enotnost še bolj nujna. Vzroki neenotnosti so organizacijske, strokovne, materialno-tehnične, kadrovske in ekonomsko-finančne narave. Očitno med knjižničnimi in INDOK sistemi ni dovolj koordinacije in povezanosti. Da bi ustvarili enoten KIS v Jugoslaviji, je treba premagati zaprtost in avtoritarnost, zagotoviti standardizacijo komunikacijskih strojnih zapisov bibliografskih podatkov, postaviti enoten sistem indeksiranja ter kompatibilnosti strojne in programske opreme. Za zares enotno reševanje strokovnih vprašanj pa bi morali poleg tega oblikovati komisijo, ki bi skupno obravnavala probleme kataloško-bibliografskega opisa, klasifikacije in indeksiranja. Iz referata M. Tuđmana in Z. Lukende (Računalniška obdelava podatkov za potrebe kulturnega razvoja v SR Hrvaški) pa je bilo razvidno, da je v njem opisani sistem Zavoda za kulturo Hrvaške pravzaprav edini že operativni

projekt v Jugoslaviji, ki zajema vsa tri osnovna področja uporabe AOP v knjižnici, to je oblikovanje bibliografskih baz podatkov in iskanje podatkov v njih, evidenco uporabnikov in izposoje ter evidentiranje naročil in akcesije publikacij.

V razpravi k tej plenarni seji so sodelovali tudi tuji gostje. Madame Forestier je opisala AOP za dokumentacijsko dejavnost v okviru UNESCO. Prikazala je karakteristike njihovega sistema glede na strojno in programsko opremo in še posebej probleme pri vzdrževanju tezavra, ki izhajajo iz multidisciplinarnosti gradiv, ki jih morajo dokumentacijsko obdelati. J. Eyre je govoril o praktičnih vidikih uporabe računalnika v KIS. Njegovo zapažanje je bilo, da se je na posvetovanju mnogo govorilo o tem, kaj je treba v tem pogledu narediti, skoraj nič pa o tem, zakaj kaj delamo, dasiravno je splošno znano, da je za katerikoli sistem bistveno, da vemo, zakaj ga hočemo imeti in kako in s čim ga bomo uresničili. Čisto pragmatično je opozoril na to, da se je treba pri uvajanju AOP še posebno izogibati splošno znanih napak, ki jih počenjajo začetniki, kot so euforija odkritelja Amerike ali dogmatičnost in samozadovoljstvo potrjevalcev lastno ustvarjenega sistema. Dr. P. W. Williams, strokovnjak za uporabo miniračunalnikov, je nakazal vlogo knjižnic v računalniških mrežah ter primernost mini računalnikov in inteligentnih terminalov. Primerjal je prednosti pa tudi slabe strani centraliziranih in distribuiranih načinov procesiranja podatkov.

V tematski sekciji o »bazah podatkov v knjižnicah« so bili prikazani rezultati in izkušnje iz prakse pri delu z lastno oblikovanimi bazami podatkov (v Centralni medicinski knjižnici v Ljubljani za knjige, objavljene v »Biomedicini Slovenici«, v Centralni tehniški knjižnici v Ljubljani za retrospektivni centralni katalog serijskih publikacij v tehniških knjižnicah SR Slovenije, pri Referalnem centru Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Sarajevu za centralni katalog tekoče naročenih tujih periodičnih publikacij v BiH in katalog raziskovalnih nalog, pri Jugoslovanskem centru za teorijo in prakso samoupravljanja za članke in monografske publikacije), pa tudi pri dajanju informacij iz baze na magnetne trakove (za bazo o graditeljstvu RSWB pri Centralni tehniški knjižnici) oziroma z uporabo večjega števila baz z mrežnim povezovanjem na informacijski center v tujini (pri Nacionalni in vseučilišni knjižnici v Zagrebu).

V sekciji o »iskanju v bazah podatkov« so referenti predstavili probleme, s katerimi se srečujejo predvsem pri retrospektivnih poizvedbah (RP) (A. Bosanac in I. Seder: Interaktivni vnos in iskanje podatkov v bazi Nacionalne in vseučilišne knjižnice; M. Ostanek:

Uporaba terminala pri iskanju retrospektivnih informacij s področja tehnike in prirodozlovnih ved; P. Jakopin: IBIS — programski sistem za uporabo zbirk s podatki spremenljivih dolžin; S. Jankoska: Avtomatsko iskanje informacij v predmetnem katalogu z metodo statistične asociacije), P. Vančetović je opisal standardni programski sistem za RP STAIRS, Đ. Toldi in I. Seder pa sta svoj referat posvetila še posebej problemu tezavra kot osnove za avtomatizacijo knjižnice Ekonomske fakultete v Subotici. Razpravljalci v tej sekciji so se v glavnem zadržali pri obravnavi problemov v zvezi s tezavrom, ta problematika pa se je pojavila tudi sicer pri delu drugih tematskih sekcij in plenarnih sej. Zelo zanimiva je bila informacija, da uporablja Nacionalna in vseučilišna biblioteka v Zagrebu za vnašanje podatkov v baze samoupravljanja in njeno procesiranje format zapisa UNIMARC, ki ga je medtem potrdila tudi Jugoslovanska skupnost nacionalnih knjižnic kot format za baze v nacionalnih knjižnicah in nacionalne bibliografije v Jugoslaviji.

Na vsem posvetovanju je bila razprava najbolj živahna v tematski sekciji o »računalniški opremi in računalniku in mikrofilmu«, čeprav je bilo prav na njej najmanj referatov, dejansko samo dva (V. Jarc: Uporaba računalniškega mikrofilma (COM) v knjižnicah in informacijskih sistemih: njegove prednosti in pomanjkljivosti; M. Rotar: COM), saj se je tu k razpravi oglasilo kar 34 od skupno 40 udeležencev, v glavnem vendar skoraj vsi v zvezi z uporabo mikroform samih ali v zvezi z računalnikom. Razprava je pokazala, da smo s to tehniko še vedno premalo seznanjeni in z njo v knjižnicah tudi zelo slabo opremljeni. Razprava je izzvenela v priporočilo, da glede na težave z uvozom podpiramo domačo proizvodnjo tovrstnih aparatov, pri tem in pri uporabi pa še posebej uveljavljamo standardizacijo.

V posebni sekciji je Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani predstavila koncept »uvajanja AOP in razvoja NUK kot nosilke knjižnično-informacijskega sistema v SR Sloveniji (J. Kokole, A. Pardubsky). Izhodšča za AOP v Narodni in univerzitetni knjižnici so: njene funkcije kot nacionalke po sodobnih konceptih, njena vodilna vloga nosilke KIS v Sloveniji, njena koordinacijsko-usmerjevalna vloga v knjižnično-dokumentacijsko-informacijskem sistemu Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani in povezovalna z ustreznim sistemom Univerze v Mariboru. Vloga nosilke KIS v Sloveniji uresničuje Narodna in univerzitetna knjižnica z oblikovanjem skupnih baz podatkov (tj. strojno čitljivih centralnih katalogov) za monografije, za tekoče serijske publikacije in retrospektivo periodike, za referalne funkcije z oblikovanjem ustreznih baz o virih informacij,



baz polpublikacij in bazo del univerzitetnih delavcev skladno z razširjeno interpretacijo referalne dejavnosti v SFRJ glede na ustrezni medrepubliški sporazum. Za lastno poslovanje načrtuje Narodna in univerzitetna knjižnica postopno uvajanje integriranega sistema AOP s prioriteta nalogama: on-line katalogizacijo in oblikovanje baze slovenske nacionalne bibliografije. Vizijo razvoja sta z informacijo o operativnem delu z že oblikovano lastno bazo podatkov o raziskovalnih nalogah, ki jih sofinancira RSS, in o programskih dopolnitvah za njeno procesiranje dopolnila J. Gazvoda in S. Albert.

Poročila o referatih so bila dopolnjena z demonstracijami dela z računalnikom na periferni računalniški opremi (terminalih), ki je bila razstavljena v avli Kluba delegatov. Na računalniški opremi DELTA je bil prikazan sistem IBIS, na opremi ISKRA DATA pa baza raziskovalnih nalog v Narodni in univerzitetni knjižnici. Referat o programskem sistemu STAIRS za iskanjem podatkov po prostem tekstu je bil v prostorih Intertrada dopolnjen s prikazom interaktivnega iskanja iz evropske centrale IBM v Belgiji. Predstavljeno je bilo tudi delo z mikročitalnikom domače proizvodnje.

Tretji dan so bila v sklepnem delu sprejeta priporočila za nadaljnje pospešeno uvajanje AOP v KIS v Jugoslaviji, med katerimi so poleg splošne ugotovitve, da mora biti le-ta del sistema družbenega informiranja, pomembni tile sklepi: da so nacionalne knjižnice nosilke KIS v republikah oziroma pokrajinah in s tem uvajanja AOP, da je treba oblikovati koordinacijsko telo oziroma delovno skupino, ki bi zagotovila kompatibilnost republiških oziroma pokrajinskih sistemov, tj. enotnost kompjuteriziranega KIS v Jugoslaviji kot celoti, da se sprejme format zapisa podatkov UNIMARC kot standard za enoten jugoslovanski strojni zapis bibliografskih podatkov, da je treba pospeševati domačo proizvodnjo računalniške, reprografske in mikrografske opreme, da je treba zagotoviti izobraževanje knjižničnih delavcev in dokumentalistov in informatorjev za delo z novo tehnologijo, uporabnikov pa za optimalno uporabo informacijskih sistemov.

Če pregledamo delo posvetovanja v celoti, lahko ugotovimo, da je bilo v organizacijskem pogledu zelo solidno izvedeno. Izbrana sta bila prava lokacija in prostor za predvidene oblike dela in za število udeležencev. Poročila in razprave so potekale v okviru s programom predvidenih terminov brez nepotrebnih zastojev. Tudi demonstracije so bile organizirane tako, da udeležencev niso odtegovala od zasedanj niti jih obremenjevala v prostem času. Tudi razporeditev prispevkov v plenarne in tematske skupine je lepo uspela.

Pri ugotavljanju stanja oziroma napredka pa je očitno, da knjižnice uvajajo AOP v prepletanju z delom INDOK služb, s tem da so se doslej knjižnice kot take pri izkoriščanju številnih možnosti uporabe nove tehnologije omejile praktično samo na eno: na oblikovanje in procesiranje bibliografskih baz podatkov. Na samem posvetovanju je bila predstavljena samo ena izjema (pri Zavodu za kulturo Hrvaške), da se uvaja AOP tudi za kontrolo izposoje in naročanja publikacij. Čeprav so se vsi strinjali, da moramo zagotoviti enotnost jugoslovanskega KIS, je bilo iz poročil vendarle razvidno, da se je v praksi še kako težko odpovedati svojemu izolirano oziroma samorastniško razvitemu sistemu. Zato je toliko bolj pozitivno, da so, vsaj zvečine, končno tudi dejansko prevzele iniciativo za pospeševanje AOP v knjižnicah nacionalke. Za nadaljnje razvijanje avtomatiziranih sistemov pri nas pa je verjetno lahko poučnih tudi dvoje zapažanj tujih gostov, ki z našimi problemi in sistemi niso obremenjeni, namreč, prvič, da se lotevamo projektov avtomatizacije, kot je bilo sicer že prej ugotovljeno, izolirano in s premalo jasno postavljenimi cilji in poznavanjem poti in sredstev, ki vodijo do cilja, in drugič, da se morda preveč intenzivno posvečamo enemu samemu problemu (oblikovanju tezavrov) in pri tem zanemarjamo izkušnje in rešitve, ki so jih že dosegli drugje. Seveda pa spet ne smemo biti tako črnogledi, da bi nam to jemalo voljo. Čisto na mestu vendarle ne stojimo, poročila kažejo, da se stvari premikajo. Prej, v okviru formuliranja republiških oziroma pokrajinskih KIS, posebej pa še na posvetovanju, smo že potrdili precej strokovnih in sistemskih rešitev za poenotenje in pospešitev modernizacije v knjižnicah z AOP, seveda pa bomo morali te sklepe tudi dejansko realizirati in potrditi s prakso.